

Sharq Olimlarining Didaktika Faniga Qarashlariga Doir Nazar

Nishonboev M. X.¹

Аннотация: Maqolada Sharq olimlarining turli davrlarda didaktika nazariyasiga qarashlari ochib berilgan.

Kalit soʻzlar: didaktika, taʼlim, nazariya, olim, tarbiya, Sharq, bilish, amaliy, faoliyat.

Didaktika – pedagogikaning taʼlim, bilim berish jarayoni va oʻqitish nazariyasini umumiy qonuniyatlarini oʻrganuvchi mustaqil boʻlimi hisoblanadi.

Didaktika – yunoncha “didasko” soʻzidan olingan boʻlib, “oʻqitish”, “oʻrgatish” degan maʼnolarni bildiradi.

Didaktika – bilim berish nazariyasi. Aniqrogʻi, taʼlim-tarbiya beruvchilar va ularni oluvchilar orasidagi pedagogik munosabatlarning kechish qonuniyatlarini aniqlovchi va shu sohada qoʻllaniladigan tushuncha, atama va qoidalarni ilmiy asoslab beruvchi hamda ularni boshqalarga oʻrgatuvchi pedagogik ilm-fan tarmogʻidir [6].

Demak, didaktika pedagogikaning yosh avlodni “**nimaga oʻqitish**”, “**nimani oʻqitish**” va “**qanday oʻqitish**” kabi savollariga javob izlaydi. Taʼlim nazariyasi tarixiga nazar tashlaydigan boʻlsak, oʻzbek xalq pedagogikasida inson aqlan barkamol boʻlishining yeng muhim sharti uni bolaligida oʻqitish va tarbiyalash deb hisoblaydi. Al-Xorazmiy, Kindiy, al-Roziy, Forobiy, Beruniy, ibn Sino, A. Avloniy, Niyoziy kabi koʻplab Sharq allomalari qarashlarining muhim xususiyati shundan iborat yediki, ular bilishning predmeti va manbalariga, bilish jarayoni qanday bosqichlardan tarkib topishiga, bilish faoliyati bilan amaliy faoliyat oʻrtasidagi munosabatlarga yeʼtibor berganlar. **Masalan,**

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy shaxsni uzluksiz kamol topishi nazariyasini rivojlantirish borasida muhim xizmat qildi, induktiv va deduktiv tafakkurdagi alohidalik hamda umumiylikning birligi prinsipini muayyanlashtirdi.

U oʻzining bilish nazariyasida moddiy olamdagi narsa va hodisalar oʻrtasidagi obʼektiv munosabatlarni, tabiiy jarayonlarni “...sezgi orqali bilish, bu qisman bilim boʻlsa, mantiqiy bayon, aqliy bilish yesa haqiqiy bilishning muhim tomonini namoyon yetadi”, deb hisoblagan. Olimning fikricha “*insonning xulq-atvori, xatti-harakati mantiqiy fikrlashga asoslangandagina u mukammal shakllanishi mumkin*”.

Sharqda birinchi boʻlib ilmlar tasnifi bilan shugʻullangan olim **Yoqub ibn Ishoq al-Kindiy** fikricha, *moddiy olamdagi narsalar, yaʼni “birinchi substansiyalar”ni ularning xususiyatlari – miqdori va sifatini oʻrganish asosidagina bilish mumkin.* Olim oʻz tasnifida insonda ijobiy sifatlarni tarkib toptirishning yeng zarur omili uning aql kuchini rivojlantirishdir, deb hisoblaygan. *Aql kuchi rivojlanmasa, inson umr boʻyi Arastuning kitoblarini oʻqisa ham, ularda ifodalangan fanlarning birortasini oʻzlashtira olmaydi. Bunday odam har qancha urinsada, faqat boshqalarning gaplarini takrorlab bera oladigan boʻladi. U hech narsaning mohiyatini tushunmaydi va oʻzlashtira olmaydi.* Al-Kindiy ana shu fikrlarini bayon qilar yekan, oʻqitishning ilmiyligi va ongliligi qoidasini, yaʼni tamoyilini nazarda tutgan.

Olim oʻzining didaktik gʻoyalarida hissiy va ratsional bilishni ifodalaydi. Hissiy bilish – yakka narsalarni bilishdan iborat boʻlsa, ratsional bilish – umumiy narsalarni bilish yekanini taʼkidlaydi. Uning fikricha, hissiy bilish faqat aql uchun material beradi. Sabablar haqiqatni bilishda va oʻzining

¹ podpolkovnik, dotsent, OʻR QK Akademiyasi katta oʻqituvchisi

ana shu haqiqatga muvofiq xatti-harakatlarini anglashda insonning aqliga ko'maklashadi. «Haqiqat» – har qanday narsani va uning barqarorligini bilishning sababidir, binobarin hayotdagi mavjud hamma narsa haqiqiyliги bilan mavjuddir. Hakiqatni bilish zarur va shunga ko'ra mavjud narsalarni bilish mumkin» – deb yozgan al-Kindiy.

Abu Bakr al-Roziy ilmiy bilish nazariyasida inson aqli va tafakkuri yuksak darajada rivojlangan ijtimoiy mavjudod bo'lganligi uchun ham olamdagi hamma narsalardan ustun turadi: *“Bizga foydali bo'lgan ishlarda o'zimiz hukm yurita bilishimiz uchun bizga hayvonotga nisbatan ustunlik aql bilan berilgandir. Aql orqali o'zimizni ulug'lovchi, ziynatlovchi va hayotimizni hayrli qiluvchi hamma narsani bila olamiz. Aql bilan biz o'z xohish maqsadlarimizga yetamiz...”* deb talqin yetadi.

Abu Nasr al-Forobiy o'qitish metodlarining tasnifini ishlab chiqqan. Ularni amaliy va nazariy metodlarga ajratgan, shu tariqa o'qitishning amaliy yo'nalishi va kishilarning hayoti hamda kundalik faoliyati bilan bog'liqligi g'oyalarini ilgari surgan. Olim o'qitishning tajriba – ko'rgazmali, induktiv va deduktiv amaliy metodlariga alohida ye'tibor bergan. Barcha metodlarni o'quvchi-talabalarning hayotiy tajribasiga, mantiqiy tafakkuriga tayangan holda birlashtirgan. O'quv jarayonini tashkil yetishga ko'yiladigan talablarni ishlab chiqishda deduktiv metodini ustun ko'yib, o'quvchi-talabalarga materialni tushuntirishda nimalarga alohida ye'tibor berish haqida, yeng muhim narsalarni fanga ishonchli bilimlar beradigan va shubhalantirmaydigan dalillar bilan yoritish va hokazolar bo'yicha o'kituvchilar uchun qimmatli tavsiyalarini bayon qilgan.

Forobiy matematika fani misollari asosida o'kitishning ilmiylilik, ko'rsatmalilik, tushunarlilik va izchillik prinsiplarini ishlab chiqqan. Bilish jarayonining va fandagi bilim shakllarini moxiyatini yoritgan. Uning fikricha, ana shu jarayonlar qonunlar sifatida shakllanadi va ularga rioya qilish fikrlashni takomillashtiradi hamda murakkab bilish jarayonida qo'pol xatolarning oldini oladi. Bilish jarayoni fikrlash mantiqi orqali o'tishi kerak. Mantiq ob'ekti anglashga qaratilgan va aql yetadigan mohiyatlar tahlil yetiladigan fikrlash jarayonining to'g'riligini belgilashga xizmat qiladi. Mantiq quroldir va u narsalarni aniq bilishga yordam beradi.

Forobiy bilish faoliyatini tashkil yetish masalalari bo'yicha ham anchagina mufassal tavsiyalarni ishlab chiqqan. Uning yozishicha, yaxshi nazariyotchi bo'lish uchun nazariya qaysi fanga taalluqli bo'lishiga qaramay, quyidagi uchta shartga rioya qilishi shart:

1. Mazkur fan asosidagi hamma prinsiplarni to'liq bilish.
2. Mana shu prinsiplardan va mazkur fanga doir ma'lumotlardan tegishli xulosalar chiqara bilish.
3. Noto'g'ri nazariyani rad yeta bilish va hakiqatni yolg'ondan farqlash, xatolarni to'g'rilash uchun boshqa mualliflarning fikrlarini tahlil qila bilish.

Olim “Namunali ta'lim” risolasida ta'lim oluvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan materialni yaxshi yo'sinda bayon qilish masalasiga alohida to'xtalib, o'qitishning ikkita turini, yangi tamoyilini tavsiya yetgan: ularning biri bevosita sezgi, ikkinchisi aql bilan bog'liqdir.

U o'zining fikrini shunday talqin yetadi: *“Narsalar bizdan, hislarimizdan tashqarida turib, bizning sezgi a'zolarimizga ta'sir yetadi, ta'sir yetadigan narsalar cheksizdir. Inson o'zining aqlini, xayolini ishga soladi va shular vositasida bilmagan narsalarini bilib oladi, ularga asoslanib bilish manbai bo'lgan olam va uning mohiyati haqida chuqurroq, atrofliroq bilim va ma'lumotga yega bo'ladi”*. U fikrini davom yettirib: *“... avval bilish zarur bo'lgan ilm o'rganiladi, bu – olam asoslari haqidagi ilmdir. Jismlar tuzilishini, shaklini, osmon haqidagi bilimlarni o'rganish lozim. Undan so'ng umuman, jonli tabiat o'simlik va hayvonlar haqidagi ilm o'rganiladi. Kishi bilim va tajriba orttirmasdan oldin juda ko'p narsalarni nazarga ilmaydi, bilim yegallab, tajriba hosil qilgach, haligi narsalarga qarashini o'zgartiradi, avval behuda deb hisoblovchi narsalarning zaruratligini his yetadi, ilgari ye'tiborini tortmagan narsa yendi aksincha uni hayratga soladi”* deydi.

Borliqning aks yetishi sifatidagi hissiy bilish muammosi va yeng asosiy masala – bilishning manbalari masalasi doimo **Abu Rayhon Beruniy** nazariy bilish faoliyatining dikqat markazida turgan.

U o'quv jarayonida pedagog quyidagilarga qat'iy amal qilishi lozimligini ta'kidlagan:

- ta'lim oluvchini zeriktirmasligi;
- bilim berishda turlilikka asoslanishi;
- uzviylikka, tizimlilikka, izchillikka va mantiqiylikka rioya qilishi;
- yangi mavzularni qiziqarli, asosan ko'rgazmali bayon yetishi va h.k.

Olim bilishning nazariy asosini cheksiz va uzluksiz jarayon sifatida tahlil hamda talqin qildi. U qadimgi davr olimlari ishlab chiqqan bilishning ilmiy metodlarini rivojlantirib didaktik yo'sinda muhim xulosalar chiqardi. «*O'qish va takrorlash orqali, – deb yozgan yedi Beruniy, – dunyoning tuzilishini, osmonning va yerning shakllarini bilish astronomiya fani uchun g'oyatda foydalidir. Binobarin ana shu tariqa ta'lim oluvchi malaka hosil qiladi va mazkur san'at ahli ishlatadigan so'zlarni o'rganadi, bu so'zlarning ma'nosini anglaydi. Keyinchalik astronomiya fanidagi turli sabablar va isbotlarni o'rganishda ana shunday so'zlar uchrasa, ularni bemalol tushunib boraveradi va u yoki bu narsalarni o'zlashtirishda charchamaydi*». Beruniy ta'kidlaganidek, o'qitish izchil, ko'rgazmali, maqsadga muvofiq bo'lishi va ma'lum tizimda olib borilishi lozim. Binobarin ko'rgazmalilik ta'limning tushunarliroq, muayyanroq va qiziqarliroq bo'lishini ta'minlaydi, tafakkurni rivojlantiradi.

Abu Ali ibn Sinoning bilim orqali yerishiladigan natijalari hakidagi ta'limoti o'qitish nazariyasida alohida o'rin yegalladi. Uning fikricha, buyumlarni chinakam bilishga tashqi ko'rinishini tahlil qilish, sabablarini aniqlash asosida aql bilan yerishiladi.

Olim ko'rgazmali o'qitishga zo'r qiziqish bilan qarab, inson dastlabki o'quv mashg'ulotlarida buyumning tashqi hossasini o'rgansa, o'sha buyumni va uning tasvirini ko'rib chiqsa, o'zi mustaqil holda bilimlarni o'zlashtira oladi, deb hisoblaydi. Olim inson haqiqatan mavjud narsalarni yoki ularning tasvirini idrok yetish tufayli unda ob'ektiv voqelikni to'g'ri aks yettiradigan tasavvur shakllanishini ta'kidlaydi. Shuningdek, Ibn Sinoning ilmiy bilimlarni yegallash usullari va yo'llari, ta'lim oluvchilarni sinf-dars shaklida o'qitish haqidagi tamoyillari muhim ahamiyatga yegadir:

- ta'lim oluvchini bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;
- o'qitishda jamoa (sinf) bo'lib o'qitishga ye'tibor berish;
- bilim berishda ilm o'rganuvchilarning qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish;
- o'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish va h.k [1,2].

Ibn Sino aqlning rivojlanish bosqichlarini ishlab chiqqan. Mushohada bilan idrok qilishning birinchi bosqichi aqliy kategoriyalarni tushuntirishdir. Ikkinchi bosqich ikki xil fikrni idrok yetishdir. Aql rivojlanishning uchinchi bosqichiga o'zlashtirilgan fikrlarni idrok yetish bilan yerishiladi. Shunda uni haqiqiy aql deyiladi. Olim aqlarni bosqichlarga bo'lar yekan, birinchi bosqichda yodlay oladigan, lekin hali harflarni ham, siyoh va qalamni ham bilmaydigan bolaning aqlini nazarda tutgan; ikkinchi bosqichda – tayoqchalarni chiza boshlagan, qalamdan foydalanishni o'rganayotgan bolaning aqli tasavvur qilinadi; uchinchi bosqichda inson aqliy shakllarni va ularga muvofiq hissiy obrazlarni yegallagan bo'ladi.

Ibn Sino aql deganda insonning tug'ma iste'dodini, shuningdek, tajriba asosida va bilish jarayonida shakllanadigan fikrlash qobiliyatini tushunadi, aqlni insonning birlamchi tug'ma sog'lom fikrlashi, yaxshi va yomon ishlarni vujudga keltiradigan, ularni farqlantiradigan kuch, deb ta'riflaydi. Aql insonning xatti-harakatlarida namoyon bo'ladi. Inson aql yordamida narsalar va hodisalarni tahlil qiladi, umumlashtiradi hamda ularning yeng yaxshilarini tanlaydi, deb uqtiradi. Shuningdek, aqlni ikki kategoriyaga ajratadi. Ularning biri – nazariy aql bo'lib, borliqdagi umumiy narsalarning mohiyatini idrok yetishdir, ikkinchisi yesa amaliy aql bo'lib, buyumlarni tanlashda turtki sifatida ko'rinadigan qobiliyatdir.

Abdulla Avloniy o'zining barcha asarlarida ilm muammosini birinchi o'ringa qo'ygan. «*Alhosil – deb yozgan yedi u, – butun hayotimiz, salomatligimiz, saodatimiz, sarvatimiz, maishatimiz, himmatimiz, g'ayratimiz, dunyo va oxiratimiz ilm bilan bog'liqdur... Shuning uchun o'qimak, bilmak zamonlarini*

qo'ldan bermay, vujudimizning dushmani bo'lgan jaholatdan qutulmakka jonimiz boricha sa'y qilmog'imiz lozimdur». A. Avloniy ilm tarbiya jarayonida o'zlashtiriladi va u yaxshini yomondan, yezgulikni yovuzlikdan, joizni nojoizdan farqlash imkonini beradi, deb hisoblaydi. Xususan u tarbiya bilan ta'limning birligi muammosini ishlab chiqdi. Garchi A. Avloniy ta'lim bilan tarbiya o'rtasida ozgina farq borligini aytgan bo'lsa ham, ular tana va jon singari bir-biriga chambarchas bog'liqdir, deydi.

Hamza Hakimzoda Niyoziy “Yangi adabiyot”, “O’qish kitobi”, “Qiroat kitobi” kabi darsliklarida tovushli savod o’rgatish metodini ishlab chiqqan. Uning ta’lim nazariyasidagi asosiy g’oya o’qitish va tarbiyalashga majmuaviy yondoshish, yoshlarning aqliy, axloqiy va yestetik tarbiyasini o’zaro bog’liq holda amalga oshirishdan iborat yedi [1,2].

Didaktikaning mohiyatini anglash uchun jadvalda, sitatalarni to’g’ridan-to’g’ri qo’llash usuli orqali bir necha fikrlarni keltiramiz.

Jadval

Sharq mutafakkirlarining didaktika tushunchaga bergan ta’riflari

t/r	Tushunchaning muallifi	didaktika tushunchasining mohiyati	Kalit so’zlar
1.	Muhammad Ibn Muso al-Xorazmiy	Sezgi orqali bilish, bu qisman bilim bo’lsa, mantiqiy bayon, aqliy bilish esa haqiqiy bilishning muhim tomonini namoyon etadi	Insonning xulq-atvori, xatti-harakati mantiqiy fikrlashga asoslangandagina mukammal shakllanishi mumkin
2.	Yoqub ibn Ishaq al-Kindiy	Moddiy olamdagi narsalar, ya’ni “birinchi substansiyalar”ni ularning xususiyatlari – miqdori va sifatini o’rganish asosidagina bilish mumkin	Aql kuchi rivojlanmasa, inson umr bo’yi Arastuning kitoblarini o’qisa ham, ularda ifodalangan fanlarning birontasini o’zlashtira olmaydi
3.	Abu Bakr al-Roziy	Bizga foydali bo’lgan ishlarda o’zimiz hukm yurita bilishimiz uchun bizga hayvonotga nisbatan ustunlik aql bilan berilgandir	Aql bilan biz o’z xohish maqsadlarimizga etamiz
4.	Abu Nasr al Forobiy	Narsalar bizdan, hislarimizdan tashqarida turib, bizning sezgi a’zolarimizga ta’sir etadi, ta’sir etadigan narsalar cheksizdir	Avval bilim zarur bo’lgan ilm o’rganiladi, bu – olam asoslari haqidagi ilmdir
5.	Abu Rayhon Beruniy	- ta’lim oluvchini zeriktirmasligini; - bilim berishda turlilikka asoslanishini; - uzviylikka, tizimlilikka, izchillikka va mantiqiylikka rioya qilishini; - yangi mavzularni qiziqarli, asosan, ko’rgazmali bayon etishi	Bilimga zo’r berish
6.	Abu Ali ibn Sino	Ko’rsatmali o’qitishga zo’r qiziqish bilan qarab, inson dastlabki o’quv mashg’ulotlarida buyumning tashqi hossasini	Inson haqiqatan mavjud narsalarni yoki ularning tasvirini idrok etish tufayli unda ob’ektiv

		o'rgansa, o'sha buyumni va uning tasvirini ko'rib chiqsa, o'zi mustaqil holda bilimlarni o'zlashtira oladi	voqelikni to'g'ri aks ettiradigan tasavvur shakllangan
7.	Abdulla Avloniy	Butun hayotimiz,... ilm bilan bog'liqdur... Shuning uchun o'qimak, bilmak zamonlarini qo'ldan bermay, vujudimizning dushmani bo'lgan jaholatdan qutulmakka jonimiz boricha sa'y qilmog'imiz lozimdur.	Ilm tarbiya jarayonida o'zlashtiriladi
8.	Hamza Hakimzoda Niyoziy	Ta'lim nazariyasidagi asosiy g'oya o'qitish va tarbiyalashga kompleks yondoshish, yoshlarning aqliy, axloqiy va estetik tarbiyasini o'zaro bog'liq holda amalga oshirish	Tovushli savod o'rgatish metodini

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytish mumkinki, hozirgi paytda pedagogika nazariyasidan o'quv dasturini, qo'llanma va darsliklarni yaratishda o'zbek xalq pedagogikasi va Sharq mutafakkirlarining didaktik merosidan foydalanmasdan turib ta'lim va tarbiya jarayonida yuksak samaradorlikka erishishi mumkin emas. Xususan, al-Xorazmiy, al-Kindiy, Abu Rayhon Beruniy, al-Forobiy, ibn Sino va boshqa mutafakkirlarning didaktik g'oyalari dunyo ijtimoiy-pedagogik fikrlar taraqqiyotiga ko'p jihatdan ta'sir etib, muayyan darajada Evropada Uyg'onish davrining asosiy shart-sharoitlarini yaratib bergan, albatta.

Bunday fikrlarni tasdiqlash uchun quyidagi bir necha dalillarning o'zi kifoya. *Masalan, Al-Xorazmiyning "Al-kitob-al-muxtasar fi-hisob al-jabr va-l-muqobila" ("Aljabrda muqobala hisobi haqida qisqacha kitob") hamda "Kitob surat al-arz" risolalaridan jahonga mashhur matematik va geograflardan Fibonnachi, Pichioli, Tartalya, Kardano, Ferrari, Leonardo mashhur yunon olimi Klavdiy II Ptolemey, Nyuton, Gershel, Jozef Tussen Reyno va boshqalar keng foydalanganlar. Shuningdek, Abu Ali ibn Sinoning "Hayy ibn Yaqzon" ("Ziyrakli – Tirik o'g'lon") asari ispaniyalik pedagog va adib ibn Tufaylaning "Yakzon o'g'li Xayya" haqidagi qissasini; J.J.Russoning "Emil yoki tarbiya haqida" asarini, Forobiyning "Fanlar sanog'i" risolasi ispaniyalik pedagog olimi Gundisalning (XII asr) "Falsafaning bo'linishi" asarini yozilishiga asos bo'ldi [3,4,5].*

Oksford universitetining professori Rodjr Bekon (XII asr) al Forobiy va ibn Sinolarning didaktik g'oyalarini chuqurlashtirib, qomusiy kitoblarini yozadi. Bu asarlar, Evropa universitetlarida o'quv qo'llanmalari sifatida qo'llanilgan va bu ma'lum darajada XV-XVI asrlarda pedagogikadagi pansofik harakatga turtki beradi. **Pansofik** harakatning yorqin namoyondalaridan biri chex pedagogi Yan Yamos Komenskiy "Buyuk didaktika" asarida didaktikaning ta'lim nazariyasini rivojlantirishga katta hissa qo'shgan bo'lsa-da, lekin didaktikani ta'lim nazariyasida ta'lim-tarbiya mazmuni, shakli va uslublari (ayniqsa, sinf-dars tizimi g'oyasi) ibn Sinoga tegishli g'oya ekanligini alohida qayd etib o'tishimiz lozim [7].

Zero, Sharqda IX asrda hali Evropaning ko'p hududlarida, xusnixat ishlatilmagan va sinf-dars tizimining nimaligini bilmagan bir vaqtda Xorazmdagi Ma'mun akademiyasi qoshida tashkil etilgan maktab va madrasalarda ilmiy-pedagogik faoliyat bilan shug'ullangan qomusiy olimlar yaratgan pedagogik nazariyaning o'ziga xosligi shundan iboratki, ular ilgari surayotgan didaktik g'oyalar bevosita o'rganilayotgan fan mantig'idan ajratilmagan. Ta'lim-tarbiya maqsadi, prinsiplari, mazmuni va uslublarga xos g'oyalar bironta fanda aniq bilim va ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida yoritiladi [8].

Sharqdan etishib chiqqan qomusiy olimlarning asarlari lotin tilida o'rta asr Evropa Universitetlarida o'quv qo'llanmalari sifatida foydalanilgan. Bu asarlar Evropada tabiiy va ijtimoiy-pedagogik ilmlarni rivojlantirish uchun asos bo'lganligiga shubha yo'q.

Umuman, didaktika ta'lim, bilim berish jarayoni va o'qitish nazariyasini umumiy qonuniyatlarini aniqlab berish bilan birga, har bir o'quv fanining o'qitish metod (usul)lari uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Didaktika butun pedagogik faoliyat uchun, ya'ni ta'lim-tarbiya bilan shug'ullanuvchilarning nazariy va amaliy harakatlari uchun metodologik asos vazifasini o'taydi. Shunday ekan, **didaktikaning tadqiqot ob'ekti, predmeti, maqsadi va ilmiy-tadqiqot metodlari nimadan iborat, degan savollarga javob topish mumkin. Didaktikaning ilmiy tadqiqot ob'ekti – ta'lim va tarbiya jarayonidir. Didaktikaning ilmiy tadqiqot predmeti – ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etuvchi "ta'lim-tarbiya oluvchi", "ta'lim-tarbiya beruvchi", "o'quv dasturi, darslik va boshqa didaktik materiallar", "o'qitishning usul va uslublari" hamda "o'qitishning texnik vositalari" orasidagi funksional aloqadorliklardan iboratdir.**

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mavlonova, R. Pedagogika nazariyasi va tarixi / R.Mavlonova, N.Voxidova, N.Raxmonqulova //Darslik. – T.: "FAN VA TEXNOLOGIYA", 2010. 55-58-betlar.
2. Xasanov, S. Xorazm ma'naviyati darfgalari/ H. Ataeva, M.Saliev// – T.: "Adolat", 2001. 103-119-betlar.
3. Xaydarov, F.I. Uquv faoliyati motivatsiyasi/ F.I. Xaydarov//– T.: Fan, 2005. – 122 b.
4. Iyldoshev, J.F., Ilgor pedagogik texnologiyalar/ J.F.Iyldoshev//– T.: Ukituvchi, 2004. – 150 b.
5. Tolipov, U., Pedagogik texnologiyalarning tadbiqiy asoslari/ U.Tolipov// – T.: 2006. – 260 b.
6. Pedagogik atamalar lugati. - T.: Fan, 2008. – 196 b.
7. Anarbayev, O.I. Innovations in Military Education as a Condition for Forming Professional Competence. / O.I. Anarbayev // International Journal of Economy and innovation. ISSN: 2545-0573. 2024.
8. Anarbayev, O.I. The role and role of our historical, spiritual and cultural heritage in patriotic education of youth: / O.I. Anarbayev // Best journal of innovation in science, research and development. ISSN: 2835-3579. 2024.

